

Kis kínai bestiárium

Kínai démonűzők és bajelhárítók

Baize (白澤) a bölcs, mindentudó és emberi nyelven beszélő állat mesélte el Huangdinak (皇帝), hogy milyen démonok és szellemek élnek az Égalattiban. II 520 fajtát említett. Huangdi megparancsolta, hogy rajzolják meg őket, hogy az emberek tudják, milyenek a démonok és a szellemek.

A kínai művészetben már az egészen korai tárgyakon is feltűntek képzeletbeli, furcsa lények. A bronzkor (Kr. e. 1500–200) kínai művészetét egyenesen a képzeletbeli állatok dominanciája jellemezte. Az Erligang-kor (Kr. e. 1500 k.–1300) bronz szertartási edényeinek stilizált és sematikus sárkányalakjai és szörnymaszkjai (*taotie* 饕餮)¹ ugyan különböztek a Hadakozó fejedelemségek (Kr. e. 5–3. század) állatfiguráitól, hiszen a sztyeppei népek ábrázolóművészetéből és a Közél-Keletről érkező hatások valóságos, élő állatokként jelenítették meg a korábban oly távolról ábrázolt lényeket.² Mégis a kínai bronzkor végére született meg az az elnyújtott, kígyózó vonalú testtel ábrázolt, szélesfejú sárkányalak, amit a Han-kor óta „kínai sárkány”-ként emlegetnek.

A kínai sírpítészet fontos részét jelentette a sírokhoz vezető lélekút, melyet kőépítmények és szobrok szegélyeztek.³ A sokszor alig ismert és igen kevésre tartott kínai szobrászati anyagban ezek az alkotások testesítik meg a buddhizmust megelőző időszakot, illetve a nem-buddhista kínai szobrászatot. A lélekutak különös lényekben izgalmas keveréket alkot a természetfelettiekbe vetett hit és földi hatalom megnyilvánulása.⁴ A furcsa, gyakran bizarr állatfigurák a vágyott hatalom szimbolikus megjelenítői voltak.

Már a Shang-kortól élt a hit, hogy az állatok a szellemvilággal való kapcsolatteremtés eszközei. Ők segítették később a túlvilágra távozó lelket vándorútnán a Nyugati Istenanya kertjébe, s természetfeletti képességeik megjelenítői az ábrázolásukon is szereplő szárnyak, szarvak, pikkelyek, lángnyelvek vagy a kinyújtott, hosszú nyelv voltak.

A buddhizmus a Kr. u. 1. században idegen vallásként jelent meg Kínában. Művészetében számos furcsa, addig ismeretlen lényt hozott magával. E tanulmány az őrfigurák s a démonűzők kínai ikonográfiájával, annak történetével, jellegzetes alakjaival foglalkozik. Eredetükön és megjelenésükön túl a kínai ábrázolási hagyományba való beilleszkedésüket és változásait kísérli meg körüljárni.

A Kr. u. 6. század végén a négy indiai világtájör (szanszkrit *lokapála*) alakjából született meg a kínai sírok bejáratát őrző égi királpár (*tianwang* 天王) alakja. Tisztük a gonosz lények elriasztása és a bajok távoltartása volt. Az elrettentő arckifejezéssel ábrázolt, páncélba bújtatott erős harcosok sziklatalapzaton állnak. Gyakran ellenségükön, egy démon fején vagy egy állaton taposnak. A legyőzött démon gnóm alkotja, végtagjai égneek állnak, feje csúcsos, szemei kidüllednek. Az állatok bivalyformájú, szarvval ábrázolt lények.

Az álló égi királyok testét páncél fedi, mellkasuk, karjaik és lábuk is védve van, s csizmát viselnek. Eredetileg a korabeli harcosok keményített bőrből készített páncélzatát mintázza viseletük. Könyökvédőjük és válltakaró páncéljuk vége ívesen felkunkorodik. Egyszerre érzéketlen mozgásukat és jeleníti meg természetfeletti mivoltukat. Kezükből többnyire szúrófegyvert fognak.

A 9–10. századig mindig párban, mozgást érzékeltetve, lépő testhelyzetben, elrettentő arccal ábrázolták őket. Arckifejezésük idegen vonásokat hordozott: nagy orral, kidülledő, hatalmas szemekkel és széles, vastag szájjal ábrázolták őket. Fejük gyakran szárnyas sisakkal védett, melynek csúcsán egy madár, az égi hírvívő látható kiterjesztett szárnyakkal.

Az égkirály-figurák legismertebb ábrázolásai a Tang-kor (618–907) sírfigurái között maradtak fenn. A keménycserepből készített darabokat a többi sírfigurával együtt a temetkezési menettel vitték a sírhoz, kétkerekű kocsikra állítva szállították őket. Amikor a temetési menet a sírhoz érkezett, az út két szélén sorban felállították a szobrokat, éppen úgy, ahogy a kínai császárok és főrangúak sírjaihoz vezető lélekutak hatalmas kőszobrai állnak. A koporsó sírkamrába tétele után a sírfigurákat is – szerepüknek megfelelően – elhelyezték a sírokban, így

1 Az elnevezés kínaiul falánk szörnyeteget jelent, ám a név csak a Song-korból (Kr. u. 960–1269) maradt ránk. A frontális és oldalnézetből egyaránt arcot mutató, állatfejre emlékeztető díszítés a Kr. e. 2–1. évezredben készített szertartási bronz áldozati edények leggyakoribb díszítőeleme. A fejen jól láthatók a gombszerű szemek, a hosszán elnyúló, csavart vonalú fülek, a száj, a szarvak és a karmok, noha az egyes részletek alakja darabról darabra változik.

2 Bagley, Robert: Ornament, Representation, and Imaginary Animals in Bronze Age China. In: *Arts Asiatiques*, 61 (2006): 17–29.

3 A téma legszélesebb igényű összefoglalása Paludan, Ann: *The Chinese Spirit Road. The Classical Tradition of Stone Tomb Statuary*. Yale University Press, New Haven, London, 1991.

4 A lélekút felépítésének és alakjainak nem ismert szöveges leírása vagy meghatározása a konfucianus klasszikus szövegekben vagy a kínai történetíróknál.

a bejárat két oldalára kerültek párban a kapuőrzők. Méretük és megformálásuk alapján drága daraboknak számítottak.

A Hopp Ferenc Múzeum mázas kapuőrző figurája kétszarvú állaton, egy bivalyon áll. A figura egyik lábát kissé felemelve tartja, keze is a fegyverrel magasba emelkedik. Testét páncél borítja. A vörösre égetett testet mázazták (zöld, barna, krémszínű, ún. *sancai* 'háromszín' mázzal), de a máz több helyen megfolyt, s a mázak keveredése izgalmas színű felületeket eredményezett. Az állatalak, a talapat, valamint az arc és a magas madárszárnyra emlékeztető sisak mázatlan maradt. A mázatlan, fehér agyagpéppel bevont felületeket hideg festéssel díszítették. Különösen erőteljes az arc kemény vonásainak kiemelése.

Az égi királyok nemcsak a sírok bejáratát őrizték, hanem a buddhista barlangtemplomok istenségeit is vigyázták. Erőtől duzzadó őrfiuraként állnak a buddhista barlangtemplomok óriás Buddha-szobrai mellett. A központi ülő vagy álló Buddha-képmás két oldalán bódhiszattvák és tanítványok mellett a széleken helyezkednek el, jól érzékelve ezzel a buddhista panteonban elfoglalt helyüket. Megformálásuk lehet páncélt viselő, de gyakran láthatók mezítelen felsőtesttel, erőtől duzzadó, mozgalmasságot érzékeltető izomzattal és robusztus, félelmet keltő, szigorú arccal. Meztelen testüket csak egy ágyékkötő fedi.

Ilyen őrfiura-ábrázolás látható a Hopp Múzeum egyik 6. század végére datálható buddhista kősztléjén is.

A feliratos kőlapok (sztlék) a Han-korban terjedtek el Kína-szerte, s népszerűségük szorosan összekapcsolódott az új konfucianus hivatalnok-írástudó réteg (*shi*士) felemelkedésével. Feliratot vagy szöveget hordozó táblaként álltak temetkezési helyeken, esetleg emléktáblaként egy a rajtuk olvasható szöveghez kapcsolható helyszínen.⁵

Buddhista feliratú sztlék a nomád eredetű Északi-Wei-dinasztia (386–534) idején váltak népszerűvé Észak-Kínában, s a buddhista hit megszilárdulásával lett általánossá használatuk. Egyéni adományozók és családok is készíthették, de többnyire egy-egy buddhista közösség vallási, társadalmi és területi identitásáról tanúskodtak. Elsősorban a buddhista közösségek hitét fejezték ki. A sztlével valójában már a buddhizmus előtt is meglévő és fontos szöveg-hordozó tárgytípust emeltek át a buddhista közösségek saját céljaik megjelenítésére. Anyaguk mindig a helyben elérhető anyag, többnyire mészkő vagy homokkő volt.⁶ Rendszerint egyetlen tömbből faragták, s a sztlék teteje gyakran csúcsban végződött.

A Hopp Múzeum kisebb méretű sztléjének középső részén ülve (ún. nyugati ülésmodban, *bhadraszana*) látható a meditáló Maitréja bódhiszattva. Két lábát egy-egy figura vállán nyugtatja.⁷ Jobb kezét félelmet távol tartó (*abhaja mudra*), bal kezét kívánságot teljesítő kéztartásban (*varada mudra*) tartja. Magas koronát visel, feje mögött csúcsos mandorla látható. Feje felett négy repülő déva virágot szór áldozatul. E repülő lények és két sárkány fogják közre a sztlé csúcsán látható kínai stílusú pagodát. Az égi palota vagy sztúpa a Lótusz szútrában leírtakat jeleníti meg. Sákjamuni Buddha tanítja, hogy ebben a sztúpában vannak az elmúlt világkorszak Buddhájának, Prabhutaratnának a relikviái, aki mindig megjelenik, ha a Lótusz szútrát recitálják. A főalak mellett kétoldalt arhatok (tanítványok, mell előtt összetett kezekkel, valószínűleg Ananda és Kasjapa) állnak, míg a széleken bódhiszattvák (feltehetően Avalokitésvara és Mahasthamaprapta) helyezkednek el. Ez az elrendezés volt a legáltalánosabb a Yungang barlangtemplom ábrázolásain és a Lótusz szútra képi megjelenítéseiben a 6. században.

A sztlé alján egy középre helyezett áldozati füstölő áll, két oldalán egy-egy oroszlánnal. Egy férfialak két kezével tartja a fejen a füstölőt.⁸ A sztlé szélein az égi őrzők (*lokapála*) hosszú drapériával takart, izomtól duzzadó alakja látható. A sztlé alsó szélén íves fülkék sorakoznak.

A sztlé hátoldala is faragott díszítésű, noha a vésetek egy része erősen megkopott. A hátoldal közepén Buddha (valószínűleg Sákjamuni) ül vajrászanában. Balján négy mandorlával ábrázolt ülő alak (bódhiszattvák és tanítványok lehetnek), míg a jobbán ugyancsak négy ülő figura látható, talán az adományozókat megjelenítő férfialakok.

A sztlé két oldala a Múlt, a Jelen és Jövő Buddháját állítja elénk. Az 5. század végén–6. század elején érte el Kínában csúcspontját Sákjamuni és Maitréja együttes ábrázolásának itt is látható formája. A sztlé részletgazdag faragása mellett az egykori színes festést is örzi: kék, piros, zöld és fekete festésű a márvány.⁹

Az égi királyok mellett másfajta őrzők és védelmezők is megjelentek a kínai buddhista művészetben. Anyang közelében, a Qingliang hegyen épült fel az a buddhista szentélyegyüttes (Xiudingsi 修定寺), amelynek négyzet alaprajzú pagodáját egykor 3775 darab, formával mintázott csempelap díszítette. Az 5. században épült pagodát Taizong császár idején (627–650) átépítették, és a 13. századig még több alkalommal felújították. A pagodaépület 7. századból származó díszítésében az oldalfalakat a lábazattól a tetőzetig, 13 sorban mintás csempelapok borítják, egyedül a déli oldalon töri meg a homlokzat hullámvázát a bejárat íves kaput mintázó díszítésrendje.

5 A császárkor előtt (Kr. e. 3. század) sztlék kőből és fából egyaránt készülhetett, s írást nem hordozó hatalmi jelvényként szolgált vagy a rituális tér megjelölője volt.

6 A Hopp Múzeum sztléje esetében márvány.

7 A hinduizmusból ismert törpék (*gana*).

8 Gyakori ikonográfiai változat a féltérdén ülő, fejen füstölőt tartó vagy az álló, kezében füstölőt tartó figura is. Wong, Dorothy C.: *Chinese Steles. Pre-Buddhist and Buddhist Use of a Symbolic Form*. University of Hawai'i Press, Honolulu, 2004: 136, 139.

9 A sztléhez analógiát lásd Wong 2004: 141; *Light of Asia. Buddha Sakyamuni in Asian Art*. Organized by Pal, Pratapaditya, Los Angeles County Museum of Art, 1984: 272–274.

Buddhista sztélé
kő, faragott festett részletek
Qi-dinasztia (550-577)

Ülő démon
szürke keménycserép, reliefszítéssel, hideg festés nyomaival
Tang-dinasztia (627-650)

Zhong Kui vadászaton (részlet)
színes fametszet
20. század vége

Ajtóór-szellem
színes fametszet, kézi utánfestéssel
20. század eleje

Tetődíz kerámia, démon
keménycserép, mintába préselt, vésett díszítéssel
Észak-Kína, 17-18. század

Ajtóór-szellem
színes fametszet, kézi utánfestéssel
20. század eleje

Tetődíz kerámia, démon
keménycserép, mintába préselt, vésett díszítéssel
Észak-Kína, 17-18. század

A falak felső sorát démonokat mintázó csempelapok díszítik, míg alattuk rombuszforma csempék hálózják be a felületet, összesen hetvenkét különböző mintával.¹⁰ A felső sorok négyzet alakú csempéin három minta váltakozik: egy szörnymaszkot ábrázoló, egy térdeplő démonnal díszített, oldalra néző és egy ülő, szembenéző demont megjelenítő csempe. Ez utóbbi típusba tartozik a Hopp Múzeum gyűjteményének egyik kerámialapja is.¹¹

Az ülő démon figura bokában keresztbe tett lábait szorosan teste előtt tartva kuporog, szinte szétfeszíti a szűk tér kereteit. Két erős, izmos karja és fedetlen mellkasa erőtől duzzad, hatalmat sugároz. Haja csigákban gördül vállaira. Hatalmas, kidülledő szemmel, óriási orrlyukakkal és széles, vigyorgó szájjal tekint alá a szemlélőre. Lábán térdig érő, páncélként használt bőrcsizmát visel. Kezével átkulcsolja lábfejét. Megformálása a Tang-kor plasztikáinak mozgalmasságát, erőt, élettelséget megjelenítő stílusát idézi. Viselete (lábpáncélja) a világtájörök, az égi királyok kínai bőr páncélzatával rokonítható. De mit keres egy démon a buddhista pagoda falán?

Buddhista sztélék alján Kínában a 6. századtól kezdve találunk természeti erőket megjelenítő Égi királyokat vagy e Szellemkirályok nyolcas sorozatát. Előképeik a Shaolin-kolostorban a 6. század elejéről származó, indiai mesterek által megfestett démon istenségek lehetnek. Később a közeli Longmen barlangtemplomban (Henan tartomány) fordultak elő szoborba formált alakjaik. A buddhizmus indiai forrásához vezetnek vissza, de elképzelhető, hogy Kínába délkelet-ázsiai áttételen keresztül jutottak. Ismert ugyanis, hogy Jáván az épületek talapzatát igen hasonló ábrázolású természeti istenségek sorozata védte.

Kínában a Szellemkirályok tizes csoportja vált ismertté. A buddhista panteon legalján helyezkednek el, s számos kínai elemet is beemltek ikonográfiájukba. A buddhizmus járulékos őristenségeiként szolgáltak, melyek népszerűsége főként a Sui- és a Tang-dinasztia idején volt jelentős. A 6–8. század között ábrázolásaikra a szinte teljesen mezítelen test, ülő póz s az attribútumok használata jellemző (pl. a Sárkányszellem ülő figura nyakában egy kígyóval, a Halszellem nyaka körül halakkal, az Elefánt- vagy Majomszellem állatalakban, a Tűzszellem lángokkal, a Szélszellem szélszákkal és szélfűtta hajjal látható).

Szörnyalakok, a Xiuding-kolostor pagodájának falain látott térdeplő, futó démonokhoz hasonló ábrázolásban a 6. század elején megjelentek temetkezéssel kapcsolatba hozható buddhista sztéléken vagy koporsótartó állványokon is.¹² Különösen izgalmas kérdés a dél-kínai és az észak-kínai ábrázolási hagyomány összetalálkozásának története, ami a 6. század kínai művészeti anyagán tanulmányozható leginkább.¹³ A különös, fantasztikus lények ábrázolásának ugyanis létezik egy a kínai hiedelemvilágból¹⁴, a természeti erők szellemeinek tiszteletéből és ábrázolásából levezethető története is. Ezek szorosan kapcsolódnak a Han-korban elterjedt túlvilág-elképzelésekben leírt alakokhoz, melynek gyökerei az egykori Chu (楚) állam művészetéig nyúlnak vissza.

A fenti példák nyomán látható, hogy a 6–7. századra a kínai művészetben az őrző-védő istenségek két ikonográfiai ábrázolástípusa alakult ki. Az egyik csoportot az indiai eredetű, buddhizmussal együtt érkezett világtájör-figurák jelentették. A katonai viseletbe, páncélba bújtatott, álló védőalakok természetfölötti mivoltát néhány attribútum is jelezte (pl. fej mögött mandorla, szétterjesztett szárnyú madár a fejen, groteszk arckifejezés). Viseletük ugyan később a kínai művészetben az adott kor katonai viselete szerint változott, de a félelmet keltő arckifejezés és a robusztusság, a mozgás erőteljes érzékeltetése jellemzőjük maradt. Számos, a kínai mitológiából ismert őralak és védőistenség ábrázolásába örökítődött át és olvadt bele a buddhista művészetrel érkezett és megismert lokapála figurák ikonográfiája.

A másik csoportot a Tang-korban mezítelen testtel, erőteljesen duzzadó, pusztán ágyékkötővel ábrázolt őralakok, égi királyok alkotják. A Tang-kort követően azonban eltűnik, illetve átalakul ábrázolásuk. Démonizáló figuraként, de demoni külsővel (pl. tetődíszkerámiák) vagy eleve démonként maradtak fenn a kínai emléktanyagban, melyek bemutatására később még visszatérünk. A két ábrázolási hagyomány gyakran együtt is láthatóvá válik, hiszen a démonizáló istenségek katonai páncélba bújtatott robusztus alakjait gyakran apró, izmos, kicsi démonok kísérik.

A hadvezérek viseletébe bújtatott démonizáló és kolostorvédelmező istenségek egyike Weituo (韋馱), kinek neve a szanszkrit Veda kínai átírásából származik. A kolostor és Buddha tanának védelmezőjeként tisztelik Kínában, bár eredetileg Siva és Agni fia. A négy égi király (akik a négy égtáj felől őrzik az ég kapuit) nyolc hadvezérének egyike (Dél védelmezője), aki különösen népszerűvé egy 7. századi irodalmi mű, Xuanzang élettörténete révén vált. A démonok

10 Az épület rombusz alakú, hálós elhelyezkedésű csempéit táncoló apszaraszok, harcosok, oroslánok, lovak, elefántok, lótuszok, és kívánságteljesítő drágakő díszíti.

11 Számos nyugati közgyűjtemény őriz csempelapot a pagodáról: British Museum (London), Fitzwilliam Museum (Cambridge), Avery Brundage Collection (Asian Art Museum, San Francisco), Metropolitan Museum of Art (New York), Chicago Institute of Art (Chicago), Cleveland Museum of Art (Cleveland), Royal Ontario Museum (Toronto), és magángyűjteményekben is megtalálhatók (Eskenazi, 1993).

12 Számos példa található Fajcsák Györgyi: Kínai sztúpa díszítése az i. sz. 7. századból. Ülő démonalak a Xiuding kolostor pagodájának faláról (Henan tartomány). (magyarul és angolul) In: *Ars Decorativa. Az Iparművészeti Múzeum és az Iparművészeti Múzeum Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeuma évkönyve*, Vol. 12., Budapest, 1992: 168–172.

13 A buddhizmus mellett fontos kínai forrása a démonábrázolásoknak a természeti erők megjelenítése. Lásd Bush, Susan: Thunder Monsters, Auspicious Animals and Floral Ornaments in Early Sixth-century China. In: *Ars Orientalis* X. (1975) 19–34.

14 *Shanhajjing* (Hegyek és vizek könyve, Kr. e. 4–2. század) ábrázolásai különösen nevezetesek voltak a Han-korban és azt követően.

és szellemek fejként leírt hősnek Sákjamuni parancsára meg kellett védelmeznie a törvényt, mielőtt a nirvánába lép. Páncélban és sisakban, kezében karddal ábrázolták. A 18. század utáni ábrázolásain azonban a kardot egy hadvezéri bot váltotta fel, melyre gyakran egyik kezével támaszkodik is. A buddhista kolostorok előcsarnokában áll oltára, rendszerint Mile (Maitréja) oltára mögött, s észak felé fordulva vigyázza a kolostor rendjét.

A Hopp Múzeum több 18–19. századi Weituo-szobrot is őriz, ami híven jelzi az istenség korabeli népszerűségét. Egyikük egy egészen széles vállal megformált figura. Rövid láb és hosszú felsőtest jellemzi alakját. Fején magas, tükörforgókkal díszített széles sisakot visel. Tábornoki viselete derekán övvel összefogott, ruháját hasán egy tigrisfej díszíti. Jobb lábával előre lép, jobbját előre nyújtja, mellyel egykor egy díszes botra támaszkodott. Ma csak a pálcá tenyerében maradt véggombja látható. A páncélzat hosszan fedi lábait, hátát és felső végtagjait is. A fából készült szobormagot lakkozták és aranyozták, illetve az áttört faragású viselettel lényegében a szobormagot felöltöztették. A felület vörös és arany színe ragyogó fénybe vonja Weituo hadvezéri alakját.

Az őrző istenségek leszármazottainak tekinthetők a kolostorok védelmezői (*jielanshen* 伽藍神). Nevük a szanszkrit sangharama 'kolostor' jelentésű szó rövidített kínai átírásából származik. A kínai mitológiában ők a kolostorok és szentélyek védőszellemei, akiket a kolostorok bejáratánál helyeztek el. Rettenetes harcokként, felfegyverezve, démonon taposva ábrázolták őket. Ábrázolásuk a Tang-kor sirkerámiái között megismert, páncélba bújtatott lokapórázókra vezethető vissza, de feladatuk és ikonográfiájuk alapján gyakran rokonítják őket a kínai kapuórszellemekkel is.

A kapuórszellemek (門神 *menshen* 'kapuszellem') a bejárat védelmező istenségei a kínai mitológiában. Már a Szertartások könyvében (Kr. e. 4–2. század) olvashatunk a kapu istensége tiszteletére bemutatott áldozatokról. A kapuőrök később a szellemek világának kapuóreiként tűntek fel. A *Shanhajjing* (Hegyek és vizek könyve, 山海經, Kr. e. 4–2. század) írja le, hogy Shen Shu (神荼) és Yu Lei (鬱壘) a Keleti-tenger egyik hegyén egy hatalmas őszibarackfa ágai között őrzik a szellemek kapuját.¹⁵ Ha gonosz szellemet fognak el, összekötözik és egy tigrissel felfaladják. A kapuórszellemek szobrát a régi Kínában a bejárat kapuk két oldalára állították, míg a kapura hatalmas tigrist rajzoltak. A 12–14. század között aztán két, 7. században élt tábornokot – Qin Shubaót (秦叔寶) és Hu Jingdet (胡敬德) – kezdtek tisztelni kapuórszoborságként. A hagyomány szerint ők őrizték a Tang-kori Taizong császár hálószobájának ajtaját, mikor a császárt kísértetek nyugtalanították. Amikor aztán a császár éjszakai nyugodtan teltek el, megparancsolta, hogy fessék le a két ór képét és függesszék ki a palota kapujára. Kezükből alabárd, hadvezéri viseletben, félelmetes arccal ők lettek a kínai újévi fametszetes ábrázolások egyik leggyakoribb témái. Képüket a házak ajtószármányaira függesztik vagy ragasztják, hogy védjék a házat (már nem csak a buddhista kolostort, hanem szentélyeket, intézményeket, magánházakat is) a gonosz szellemektől.

A kapuórszellemekkel gyakran összekapcsolták a kínai mitológia egy másik alakját, Zhong Kui-t (鍾馗) is. A démonok parancsolójaként kezdetben őszibarackfából készített démonűző buzogánnyal ábrázolták. Az ötödik holdhónap ötödik napján szívesen örökítették meg vörös festékekkel, amint egy demont fog el. A Tang-korban (618–907) kezdődött tisztelete a kínai népi vallásban, s a Song-korban (960–1279) emelték be a taoista panteonba. Zhong Kui a Tang-dinasztia idején élő írástudó volt (618–627), aki sikertelen hivatali vizsgája miatt öngyilkosságot követett el. A császár azonban magas rangú temetésben részesítette, ezért Zhong Kui megfogadta, hogy az ártó démonok elűzésével hálálja meg a császári kegyet. Xuanzong császárt (713–742) egyszer lázalmában egy démon zaklatta, Zhong Kui sietett segítségére, és elűzte a császárt háborgató demont. A császár, felébredve, megbízta udvari festőjét, Wu Daozit, hogy elmondása alapján fesse le a demontűzőt. A hatalmas, megbízta udvari festőjét, Wu Daozit, hogy elmondása alapján fesse le a demontűzőt. A hatalmas, természetű, foszlányokban lógó fejfedőt viselő, kékköntösű, szaruöves férfialak óriási fekete csizmákat viselt. A 9. századra általános szokássá vált, hogy az udvari festők tél végén demontűző Zhong Kuikat festettek. Gyakran ábrázolták kicsi démonokkal vagy éjszaka, amint démonok hordozta hordszékében utazik.¹⁶ Népszerűségét jól érzékelteti, hogy már a Déli Song-korban (1127–1279) a főváros kereskedői újévkor Zhong Kui és a kapuórszellemek fametszetes képét ajándékozták vásárlóiknak.¹⁷ A népi nyomatokon Zhong Kui általában hivatalnokai öltözéket visel, s démonokat fenyegető pózban látható. Alakja a népi mitológiában gyakran összeolvadt Pan Guan (判官) alakjával, aki isteni bíróként ül törvényt a holtak lelkein. A gonosz szellemek megfélemlítőjeként lép elő, s vörös köpenyben, jáde fejjel, kezében varázskarddal látható. Kardjával egy denevérré sújt le, mert elégedetlen, hogy a boldogság homonimájaként ábrázolt denevér (*fu*) későn érkezett. Páncélinget és hivatalnokai köntöst visel egymáson, ami a civil és a katonai hivatalnokok öltözékének elege, utalva arra, hogy civil és katonai ügyekben egyaránt tökéletes. A démonok feje, kinek engedelmességeknek a démonok: kocsin húzzák, vidámítják, borral vendégelik, táncolnak a színe előtt. Alakját, mint a démoni rontás varázsszerszözét gyakran akasztották kapufélfára, hogy megvédje a házat a gonosz szellemektől.

15 Névvaltozataikhoz és mitológiájukhoz lásd Henri Maspero: *The Mythology of Modern China*. In: Hackin, J. (ed.): *Asiatic Mythology*, George Harrap and Co., London, 1963: 293–295; Little, Stephen: *The Demon Queller and the Art of Qiu Ying* (Ch'iu Ying). In: *Artibus Asiae* Vol. XLVI, 1/2 (1985): 23.

16 A holdujév köszöntésének kínai ábrázolási hagyományában Zhong Kui meghatározó szerepet játszik. Ábrázolásának ikonográfiai típusait lásd *Blessings for the New Year. Special Exhibition of Paintings of Chung K'uei*. Liu Fang-ju, The National Palace Museum, Taipei, 1997.

17 Gernet, Jacques: *Kína hétköznapijai a mongol hódítás előestéjén 1250–1276*. Gondolat, Budapest, 1980: 200.

Ajtóór-szellem
színes fametszet, kézi utánfestéssel
20. század eleje

Weituo, a kolostor őre
fa, lakk, aranyozott
18–19. század

A Zhong Kui-ábrázolásokon látható főalak rendszerint számos démon társaságában látható. Itt találkozunk össze ismét az őrzőistenségek, démonúzóik ábrázolásában a 6–7. századtól nyomomon követhető kétféle ábrázolási hagyomány. A démonok többnyire apró, groteszk lények, testük erőteljesen duzzadó izmai jól láthatók. Gyakran zöld testtel, gyér színes (főként vörös) hajjal, hatalmas fülbevalókkal, mezítláb, kar- és lábpercekkel jelennek meg. Fejük akár egészen állatias formát is ölthet. Viseletük rendszerint csekély: levélkötényben, ágyékkötőben vagy rájabőről, prémből készített nadrágban jelennek meg. Kezükből buzogányt, ostort, esetleg fegyvert tartanak. Extrém arckifejezésük riasztó: vicsorgó, hatalmas fogsorukat elővillantó, félelmet keltő. Ábrázolásuk a taoista panteon természeti erőket és istenségeket megjelenítő képeihez hasonló.

A démonok távortartását, a bajok elhárítását szolgálták a kínai épületek figurális tetődíszei. Mitikus állatok (pl. fénixek) mellett démoni alakok is előfordultak közöttük.

Kína-szerte számos műhely készített tetődísz-kerámiákat. Az alacsony égetésű, ólommasz figurális tetődísz-kerámiák a Ming-kortól nagy mennyiségben díszítették a buddhista, taoista és helyi istenségek tiszteletére emelt szentélyek tetőzetét, de az előkelők udvarházainak rangját és pompáját is díszes tetőzetük adta. Észak-Kína műhelyeinek jellegzetessége volt a sárga, zöld és lila mázak alkalmazása, amelyeket erős kontrasztban használtak az ereszvégre állított vagy a tetőgerincre helyezett figurális tetődísz-kerámiák felületén. Ismeretes, hogy császári megrendelésre két műhely dolgozott: egyikük Peking közelében az Illatos hegyen, míg a másik az északkieleti Liaoning tartományban, a Shenyang közeli hegyekben.

A Hopp Múzeum gyűjteményében őrzött két démonalak ábrázolása jellegzetes szinkretista jegyeket hordoz: ötvözi a buddhista művészetből ismert kapuőrfigurák ikonográfiai jegyeit, a taoista művészet halhatatlan-ábrázolásának tradícióit, s a *luohan*-ábrázolások (Buddha-tanítványok) Song-korból eredeztethető festészeti ábrázolásának excentrikus vonásait.

A jobbra kilépő démonalakot két lába között egy felhőhöz rögzítették, felhőkön mozgó lényként jelenítették meg. Lábán és karján páncélt visel, vállait kendő borítja. Páncélja felett ágyékkötőt hord. Fején homlokpánt, füleiben nagy kerek fülbevaló. Démon mivoltát viselete és elrettentő arckifejezése is hangsúlyozza. Lendületet és mozgalmasságot áraszt a balra kilépő démonalak megformálása is. Az izomzat erőteljes kidolgozottsága és a támadó mozdulat félelmet ébreszt. A figura alátámasztását két lába között lenyúló ruházata fedi. A vállán kendővel, térdéig lenyúló ágyékkötővel, fülbevalókkal és apró szarvakkal ábrázolták. Testének kidomborodó izmai, arcának éles tekintete és az összehúzott szemöldök a Tang-kor buddhista szentélyeinek, oltárainak kapuőreit (*lokapála*) idézi. A figurák mázazása, háromszínű teste a Tang-kor sírkerámiáinál megfigyelt technológiát követi.

A kínai mitológia itt bemutatott védőalakjai részben a buddhista művészettel jelentek meg, részben a buddhista művészetet megelőző, a túlvilággal kapcsolatot tartó szellemlények, természetű erők istenség-ábrázolásaiból származtathatók a kínai művészetben. Az egyes példák fontos jellemzője, hogy a védőalakok, bajelhárító alakokat, azok különlegességét, extremitását eredetüktől függetlenül nagyon hasonló eszközökkel formálta meg a kínai művészet a 6. századtól kezdve. Két alapvető ikonográfiai hagyomány alakult ki és hatott egymásra, melyből két ábrázolástípus fejlődött ki és élt egymás mellett. Az egyik a rettenthetetlen katonaként ábrázolt, a másik a mezítelenül, erőteljesen duzzadó testtel megjelenített védőalak. A védőistenségek és démonúzóik gyakran öltözték magukra ellenségeik jellemző vonásait is. Az elrettentésre, az ártó erők távortartására megformált vizuális nyelv a Song-korra általánossá lett a kínai művészetben, s minden műfajban (a festésztől a kerámiáig) hasonlóan alkalmazták. Az egyes példákon ugyanakkor az is pontosan megfigyelhető, hogy a démonok és a démonúzóik között megformálás tekintetében állandó az átjárás. Közös jellemzőjük, hogy markáns eltérés mutatkozzon az általánostól: ezért jelennek meg óriási vagy parányi méretekből, különöseleg viseletekben, furcsa arckifejezéssel, különleges mozgással és viselkedéssel. Készítőik így teljesítik be Huangdi parancsát, hogy az emberek az égalattiban megtudják, milyenek a démonok és a szellemek.

Tubákos flakon,
Álló halhatatlan alak,
porcelán színes mázzal